

**Новітня термінологіка як мовне віддзеркалення війни:
перекладознавчий аспект**

Галина Єнчева, Вікторія Тузак
м. Київ, Україна

Abstract. *The paper deals with a thorough investigation of the characteristics of Ukrainian terminological lexical translation into English, which has developed as a result of full-scale Russian invasion on Ukrainian land. The methods for categorising neologisms are outlined, the terms “semantic neologism,” “transnomination,” and “neologism proper” are defined, and the characteristics of the terms “nonce word” and “word play” are looked at. On the basis of the formal and dynamic equivalence ideas put forward by American theorist E. Nida, translational research of examples of neologisms, nonce words, and word play has been conducted. The study has allowed us to draw the conclusion that translators either resorted to elaborating on word or phrase meanings when translating emotionally charged terminological lexis that can be found on the pages of contemporary newspapers into English, or they looked for a lexical unit in the target language that was similar in content to the original.*

Key words: *terminological lexis, newspaper text, neologism, neologism proper, semantic neologism, nonce word, word play, military and aviation translation.*

Постановка проблеми. Газетні статті є одним із найпоширеніших осередків висвітлення подій, які відбуваються в межах рідної країни та закордоном. Нині ключовою темою газетних матеріалів стала абсолютно невиправдана російська агресія на території України. Оскільки будь-які воєнні дії передбачають використання різноманітних видів зброї, техніки, тактик, мова сучасних газет стала насиченою військово-авіаційною термінологією. Так, сучасна преса поступово позбувається давно усталених газетних кліше, мінімізуються будь-які стилістичні чи лексичні обмеження. Для опису подій, які сьогодні відбуваються на території України, для засудження дій країни-агресорки автори газетних статей часто вдаються як до використання військово-авіаційних термінів, так і до різноманітних експресивних засобів. До них можна віднести функціонування у текстах газет неологізмів, оказіоналізмів та мовної гри на військово-авіаційну тематику.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання неологізмів висвітлено у нещодавніх працях Н. В. Бондар, яка досліджувала у німецькомовному дискурсі переклад нових воєнних термінів, які виникли внаслідок російської терористичної війни на території України. О. Л. Кирилюк, зі свого боку, аналізувала особливості неологізмів, які з'явилися у результаті суспільно-політичної ситуації в Україні впродовж 2013-2015 років.

Інша українська мовознавиця К. Ю. Ладоня у своєму дослідженні неологізмів охарактеризувала їх зміст, навела дефініції, основні принципи класифікації та функціонування в українській мові. Серед останніх наукових розвідок, націлених на аналіз питання okazіональності, можна виокремити публікації О. С. Безусової та О. Д. Кулик, які досліджували специфіку okazіоналізмів на прикладах сучасної реклами, а також К. П. Никитченка, який зосередив увагу на особливостях перекладу okazіоналізмів на матеріалах публікацій в соцмережах. У той же час, дослідження питання мовної гри зацікавило таких сучасних науковців, як Н. В. Кондратенко та Ю. М. Шульженко, які здійснили аналіз виокремлених прикладів мовної гри на основі рекламного дискурсу, а С. В. Лазаренко та О. М. Назаренко – на прикладі газетного тексту.

Завданням наукової розвідки є розкриття особливостей української термінологіки, якою насичена мова газет унаслідок російської терористичної війни, а також аналіз специфіки її перекладу англійською мовою.

Вклад основного матеріалу. У науці поняття «термінологія» та «термінна лексика» розглядаються як взаємозамінні одиниці. Однак нині все більше мовознавців (І. М. Кочан, М. І. Навальна, О. А. Стишов, Л. В. Туровська) починають зазначати, що «термінологія» та «термінна лексика» не є тотожними поняттями. Як наслідок, на сьогодні поняття «термінна лексика» помітно збільшило своє наповнення та окреслило нові межі. Так, термінологіка передбачає не тільки терміни у звичному для нас розумінні. Сюди також належать термінів одиниці, які виходять за межі термінологічного поля, використовуються у нетиповому контексті та не мають усіх характеристик терміна, як от наявність системних зв'язків, чіткого визначення, однозначності у межах конкретної терміносистеми, а також відсутність емоційного та стилістичного забарвлення [9, с. 44-45].

Оскільки термінологіка вважається найбільш динамічною складовою лексико-семантичної системи мови, вона неминуче реагуватиме на все, що відбувається у світі [2, с. 9]. Чудовим підтвердженням поширення термінної лексики та її масове використання слугує сучасна преса. Проникнення такого роду лексики в мову ЗМІ зумовлене деякими стилістичними цілями, якими керуються автори матеріалів, наприклад, прагненням максимально урізноманітнити висвітлену інформацію, надати їй яскравих, зрозумілих та нестандартних форм [9, с. 52-58]. Станом на зараз у ЗМІ особливо активно використовується експресивна термінологіка, як от неологізми, okazіоналізми, мовна гра на військово-авіаційну тематику. Розглянемо ці мовні явища детальніше.

Узагалі, мовознавці по-різному тлумачать термін «неологізм». Так, О. О. Селіванова визначає термін «неологізм» як слова чи сполучення, що використовуються в мові «в певний період на позначення нового або вже наявного поняття або в новому значенні й усвідомлюються як такі носіями мови» [10, с. 417].

На думку О. А. Стишова, неологізми – це «слова, словосполучення, фразеологізми, окремі їхні значення, що з'явилися на певному етапі розвитку мови для позначення нових реалій і понять, периферійних номінацій, актуалізація яких зумовлена соціальними і територіальними чинниками функціонування літературної мови, а також okazіоналізми (індивідуально-авторські новації), використані одноразово в мовній практиці певного автора ... » [11, с. 46].

Кількість нових слів у мові за останні десятиліття дозволяє виокремити певні типи неологізмів та класифікувати їх [15, с. 271]. Так, у результаті детального аналізу форми й семантики мовознавці змогли виокремити такі різновиди неологізмів: власне неологізми; новоутворення; трансномінації; семантичні неологізми або переосмислення [12, с. 46-52; 7, с. 39].

Під терміном «власне неологізми», як правило, розуміють «слова та словосполучення, що утворюються в мові разом із виникненням в об'єктивному світі нового поняття (нової реалії) і які реалізують номінативну функцію слова, словосполучення» [6, с. 222].

Унаслідок повномасштабного вторгнення російських військ на територію України у 2022 році сторінки газет масово заповнили власне неологізми військово-авіаційної сфери. Так, зважаючи на військову допомогу чималої кількості країн, український словник поповнюється новими реаліями на позначення військової техніки. Їх приклади можна побачити у таких газетних статтях: «До України прибули три «**Байрактари**» з акції **Притули**» [14] – “*Three Bayraktars from Prytula campaign arrive in Ukraine*” [1]; « ... нам потрібні ... **Джавеліни, Енлоу** ... » [14] – “ ... we need ... **Javelins, Enlow** ... ” [1]; «**Зеленський** подякував воїну, який збив із ПЗРК «**Смінгер**» дві ... ракети» [14] – “*Zelenskyu thanks soldier who shot down 2 ... missiles with **Stinger** MANPADS*” [1]. Невиправдана російська агресія змусила українців активно використовувати у своїй мовній практиці такі неологізми-запозичення, як Байрактар (турецький безпілотник), Джавелін (американський переносний протитанковий ракетний комплекс), Енлоу (шведсько-британська переносна протитанкова керована ракета), Стінгер (американський переносний зенітно-ракетний комплекс) тощо.

Зазначимо, що відтворення виокремлених нами неологізмів не становило труднощів для перекладачів, адже усі вони були запозичені з інших мов. З огляду на це, їх переклад англійською мовою відбувався шляхом використання перекладачами вже ustalених в мові перекладу еквівалентів. Новоутворення – це слова, яким притаманна нова форма, яка утворена з уже відомих у мові слів за допомогою наявних моделей словотворення [9, с. 177].

Так, війна привела до появи таких новоутворень, як *десатанізація* (припинення існування сект) та *дешайтанізація* (знищення злих духів), які є одними з «причин» російської повномасштабної агресії, про які заявляє влада ворожої країни. Мабуть, з огляду на свої військові втрати, росіяни вирішили, що українцям на полі бою допомагають потойбічні сили:

« ... стає дедалі нагальнішим проведення **десатанізації** України, або, як влучно висловився глава Чеченської Республіки Рамзан Кадиров, її «повної **дешайтанізації**» [14] – “ ... it is becoming increasingly urgent to carry out the **desatanisation** of Ukraine, or, as Ramzan Kadyrov, the head of the Chechen Republic ... aptly put it, its “complete **de-shaitanisation**” (**Shaitan are evil spirits in Islam**)” [1]. Так, новоутворення «десатанізація» та «дешайтанізація» утворено завдяки додаванню префікса «де-» та суфікса «-ізація» до іменників «сатана» й «шайтан». Англійською мовою перекладач відтворив їх шляхом транскодування. Однак, що стосується новоутворення «дешайтанізація», перекладач додав примітку для англомовної аудиторії, зазначивши, що у мусульманській міфології Шайтаном називають диявола.

Щодо третього типу неологізмів, а саме трансномінацій, то вони утворюються в мові з метою надання нової, емоційнішої номінації для предмета, який вже має нейтральну назву [3, с. 58].

У сучасному газетному тексті з'явилося чимало трансномінацій, пов'язаних з військово-авіаційною сферою. Пропонуємо аналізувати далі виокремлені приклади на основі концепції, запропонованої Ю. Найдою щодо формальної та динамічної еквівалентності. Оскільки такого роду мовні явища сповнені емоційного забарвлення, часто є культурно маркованими, доцільно говорити про те, чи досягнуто в мові перекладу аналогічного емоційного впливу, закладеного в оригіналі. Так, формальна еквівалентність передбачає зосередження на самому повідомленні, його формі та змісті. Автор називає такий вид перекладу перекладом-глосою, за якого одержувач інформації ніби переноситься в культуру іншого народу. Що ж до динамічної еквівалентності, тут одержувач повідомлення не переміщується в культуру іншого народу, натомість йому пропонується спосіб дії, який відповідає контексту його власної культури [16, с. 117-119].

Отож розглянемо деякі приклади трансномінацій, які виникли унаслідок війни: «... на **передку** з'явилися 155-мм гаубиці М777» [14] – “ ... 155-mm M777 howitzers have appeared at the **front**” [1]; «Ворог готує **дезу** про капітуляцію. Не дочekaються!» [14] – «The enemy is preparing **disinformation** about surrender. No way!» [1]; « ... двоє **мобіків** здалися прикордонникам» [14] – “ ... two **mobilised soldiers** surrender to Ukraine's border guards” [1].

Трансномінація «передок», яка позначає лінію оборони, що знаходиться найближче до супротивника, трансномінація «деза», тобто неправдива інформація, а також трансномінація «мобіки», під якою розуміються мобілізовані особи, в англійському перекладі не дивують своєю креативністю. Перекладачі дотримались принципу динамічної еквівалентності й залишили нейтральні, але зрозумілі для іноземного читача, їхні еквіваленти, а саме “front” (досл. «фронт», «передова»), “disinformation” (досл. «дезінформація») та “mobilised soldiers” (досл. «мобілізовані солдати»).

Останньою виокремленою мовознавцями групою неологізмів є семантичні неологізми або ж переосмислення. Особливістю цього типу неологізмів є те, що морфологічна та фонетична структура таких слів залишається незмінною, а ось змістове наповнення зазнає чималих перетворень [9, с. 181-182].

Як приклад можна навести такий семантичний неологізм: «У бою над морем загинув полковник ..., який керував *«привидами Києва»*» [14] – “Colonel ... who led *“ghosts of Kyiv”* killed in battle over the sea” [1]. Повномасштабна російська агресія змінила для українців значення слова *«привид»*, яке набуло позитивної конотації. Так, українці нині асоціюють привидів із віртуозними льотчиками, які становлять величезну загрозу для російських авіаторів, адже вони, мов примари, шмигають небом, тому їх практично неможливо наздогнати й знищити. В англійському реченні перекладач вдався до формальної еквівалентності, відтворивши зміст оригіналу для іноземної аудиторії буквально.

Для сучасного газетного тексту характерним є також використання okazіоналізмів. Мовознавці по-різному підходять до визначення цього мовного явища. Так, Л. В. Кравчук зазначає, що okazіоналізм – це несподіване, але влучне слово, яке не узгоджується із загальноприйнятими правилами вживання, сформоване за суто індивідуальними мовними вподобаннями автора і є зрозумілим виключно в конкретному контексті [5, с. 82]. О. А. Стишов, зі свого боку, під okazіоналізмами розуміє «позанормативні периферійні лексичні елементи», які покликані на основі контексту підкреслити експресивність певної ситуації, предмета тощо [11, с. 47].

Оригінальний приклад okazіоналізму, появу якого спричинила війна, знаходимо у такому реченні: «... російським військам час ... покинути Херсон. Інакше – постійна бавовна, нічні страхи, панічні атаки та, як наслідок, *«HIMARS-енурез»*» [14] – “... it’s time for Russian troops to ... leave Kherson. Otherwise – constant shelling, night terrors, panic attacks and, as a result, *“HIMARS-enuresis”*” [1].

Тут нашу увагу привертає словосполучення *«HIMARS-енурез»*. Почнемо з того, що енурез – це розлад, який пов’язаний з нетриманням сечі. Так, у газеті глузливо підкреслюється, що у разі відмови росіянами залишити територію українського Херсону, на них чекатимуть такі психічні розлади, як постійна тривога, панічні атаки, а також так званий *«HIMARS-енурез»*, тобто мимовільне ракетно-випускання з американського комплексу по російських базах. Як бачимо, ЗСУ дотримались слова й не довго зволікаючи повернули Херсон під контроль України. В англійському перекладі такий okazіоналізм відтворено шляхом формальної еквівалентності, але загалом ситуацію перекладач зміг передати вдало, зважаючи на те, що “enuresis” є інтернаціоналізмом, тому змістове наповнення речення є цілком зрозумілим для іноземної аудиторії.

Незважаючи на непрості часи для нашої країни, українському народу вистачає гумору та креативності створювати також різноманітні приклади мовної гри. Щодо визначення терміна «мовна гра», Н. Ф. Непийвода зазначає, що це навмисне недотримання мовних норм, усталених правил мовленнєвого спілкування та «перекручування ... мовленнєвих кліше» задля «надання повідомленню більшої експресивної сили» [8, с. 21]. Т. А. Космеда тлумачить мовну гру як цілеспрямоване порушення мовних норм з метою досягнення прагматичного ефекту [4, с. 24]. Українська мовознавиця О. Т. Тимчук запропонувала загальну класифікацію мовних ігор на основі рівня та підрівня мовної системи, а саме фонетичні, лексичні, словотвірні, морфологічні, синтаксичні та фразеологічні мовні ігри [13, с. 7].

Досить дотепний приклад мовної гри на сторінках газетного матеріалу, що висвітлює події війни, знаходимо у такому реченні: «*Факти, які я спостерігаю, – це провал «могілізації» в Росії ...*» [14] – “*The facts that I observe are the failure of “mohylyzatsia” (a play on words meaning that mobilisation will lead to a lot of graves; “mohyla” means “grave” in Ukrainian) in Russia ...*” [1] Слово «могілізація» утворене від поєднання слів «мобілізація» та «могила». Воно чудово відображає наслідки, які чекають так званих орків, якщо вони вирішать піти воювати на українську землю. В англійському перекладі така мовна гра відтворена шляхом формальної еквівалентності, за якої перекладач надає її розлоге пояснення, щоб іноземні читачі зрозуміли гумор, закладений у цій лексичній одиниці.

Висновки. Повномасштабна російська терористична війна на території України привела до увиразнення сучасних газетних матеріалів експресивно забарвленою термінологією, наприклад, неологізмами, okazionalizмами, мовною грою на військово-авіаційну тематику. Зважаючи на емоційне та культурне забарвлення виокремлених прикладів зазначених мовних явищ, у мові перекладу не завжди існував відповідний еквівалент. Як правило, перекладачі перекладали такі одиниці емоційно-нейтральними еквівалентами. Таке рішення можна пояснити тим, що англійська аудиторія не настільки обізнана в усіх нових реаліях, до появи яких привела російська агресія на території України, тому перекладачі вдавались до «нейтрального», але зрозумілого відтворення інформації. Перспективу подальших наукових розвідок вбачаємо у подальшому ґрунтовному аналізі перекладу англійською мовою українського гумору під час опису в газетах подій, пов’язаних з повномасштабною російською агресією на території України.

Література

1. Англомовна версія газети «Українська правда». URL: <https://www.pravda.com.ua/eng/> (дата звернення 18.11.2022).
2. Вакуленко М.О. Українська термінологія: комплексний лінгвістичний аналіз : монографія. Івано-Франківськ : Фоліант, 2015. 361 с.
3. Заботкина В.И. Новая лексика современного английского языка. Москва : Высш. шк., 1989. 126 с.
4. Космеда Т.А. Мовна гра в парадигмі інтерпретативної лінгвістики. *Граматика оцінки. Граматична іграма (теоретичне осмислення дискурсивної практики)* : монографія. Дрогобич : Коло, 2013. 228 с.
5. Кравчук Л.В. Побутові оказіоналізми в текстах засобів масової інформації. *Іван Огієнко і сучасна наука та освіта* : науковий збірник. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський нац. ун-т ім. Івана Огієнка, 2012. Вип. ІХ. С. 81–87.
6. Куц Е.О. Англійські політичні неологізми як перекладацька проблема. *Проблеми семантики слова, речення та тексту* : збірник наукових праць. М-во освіти і науки України, Київ. нац. лінгв. ун-т. Вип. 25 / відп. ред. Н.М. Корбозерова. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2010. С. 220-228.
7. Ладоня К.Ю. Неологізми в українській мові: сутність, визначення, принципи класифікації та функціонування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету* : збірник наукових праць. Серія: Філологія. Одеса, 2018. Вип. 36. Т. 1. С. 38–40.
8. Непийвода Н.Ф. Мовні ігри та гумор у рекламному тексті. *Українська мова і література*. 2001. № 12 (220). С. 9–11.
9. Поліщук Н.О. Термінолексика як джерело оновлення газетного тексту (на матеріалі газет перших десятиліть ХХІ ст.) : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2019. 264 с.
10. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля К., 2006. 716 с.
11. Стишов О.А. Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації) : Київ : Видавн. центр. КНЛУ, 2003. 388 с.
12. Стишов О.А. Українська лексика кінця ХХ століття: на матеріалі мови засобів масової інформації. 2-ге вид., перероб. Київ : Пугач, 2005. 388 с.
13. Тимчук О.Т. Семантико-стилістичне явище гри слів в українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2003. 14 с.
14. Україномовна версія газети «Українська правда». URL: <https://www.pravda.com.ua/> (дата звернення 18.11.2022).
15. Федорова Ю.Г., Овчаренко Д.І. Особливості мовної репрезентації неологізмів. *“Young Scientist”*. 2017. № 12 (52). С. 270–274.
16. Nide E. Towards a Science of Translating. *Special Reference to Principles and Procedures Involved in Bible Translating*. Leiden: 1964.